

Sociologische pretenties

NRC, Donderdag 20 juni 1996 door Paul Schnabel

Erik Snel. *De vertaling van wetenschap. Nederlandse sociologie in praktijk*. 223 blz., Utrecht, SWP; promotores: prof.dr. G. Engbersen & prof.dr. D. van Houten.

Nauwelijks een week na het verschijnen van dit proefschrift installeerde staatssecretaris Erica Terpstra de nieuwe, vooral uit sociologen en economen bestaande Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO). Ze had al meteen de eerste adviesvragen van het Kabinet bij zich en liet ons in de warme congreszaal van Madurodam achter met thema's als 'Vereenzaming als samenlevingsprobleem' en 'Sociale opbouw en kwaliteit van de buurt'. Van de RMO worden hierover 'onafhankelijke en richtinggevende' adviezen gevraagd, los van maatschappelijke belangen, zonder eigen onderzoek en met concrete voorstellen. Graag ook een beetje snel! Zou ze zijn boek hebben gelezen, dacht ik nog, want dat gaat hier allemaal over, alleen in een tijd dat heel Nederland nog Madurodam leek.

De vragen van het Kabinet waren meer dan veertig jaar geleden al de problemen van het toen nog maar net bestaande Ministerie voor Maatschappelijk Werk, waar vooral economen en sociologen de scepter zwaaiden. Het verschil met nu was dat men toen pas heel voorzichtig een beetje los probeerde te komen uit de al te knellende greep van verzuilde belangen. Men hoopte juist op meer onderzoek en had slechts een vaag idee van wat voor beleid er nodig zou zijn. De praktijk week ook toen al minder af van wat de staatssecretaris nu van de RMO verwacht. Slimme gemeentebesturen probeerden heel concrete wensen - buurthuizen, culturele centra, maatschappelijk werk - gehonoreerd te krijgen met, als het zo uitkwam, de nodige verwijzingen naar de inzichten van de sociale wetenschappen en een bijna vanzelfsprekend beroep op wat toen gezien werd als algemeen belang. Dat kon de strijd tegen het communisme zijn, maar ook het behoud van traditionele geloofs- en gezinswaarden.

In de jaren vijftig en zestig werden overal in het land frisse gebouwen neergezet, waarin jonge professionals zich aan de oplossing van vraagstukken als 'sociale activering', 'sociale opbouw' en 'vereenzaming' zetten. In veel gevallen betekende dat vooral dat ze de vertoning van films in het buurthuis tot 'esthetische cultuuroverdracht' verklaarden en in een klaverjasclub voor bejaarden het 'group work' ontdekten. Dezelfde activiteiten, maar een ander jargon, een andere intentie en dus ook veel frustratie over de onwil van de buurtbewoners in de eigen hobby de weg naar een hoger gemeenschapsideaal te zien. Het kon ook minder onschuldig, zoals in de (inmiddels al vaker onderzochte) 'woonschool'-experimenten ter bestrijding van onmaatschappelijkheid. Uiteraard waren ook 'a-socialen' niet erg genegen zich te schikken in deze gedwongen woonbegeleiding.

Erik Snel roept in zijn proefschrift perfect de sfeer op van het sociale en welzijnsbeleid in de oude ontwikkelingsgebieden, oorspronkelijk agrarische regio's met een hoge werkloosheid, die tot speerpunt werden van een industrialiseringsbeleid en waarvan de bevolking geholpen moest worden de overgang naar de moderne tijd te maken. Beerta, Oude Pekela en Uden zijn voorbeelden van plaatsen die zich, zeker in relatie tot hun grootte, hebben kunnen verheugen in een opvallende belangstelling van het ministerie en de daarmee verbonden onderzoekers. Het is nu nauwelijks meer voor te stellen hoe geïsoleerd, traditioneel en arm deze dorpen nog maar veertig jaar geleden waren, maar mede dankzij uitvoerige sociografische studies is dat allemaal goed gedocumenteerd.

Het thema van Snel is niet het ontwikkelingsbeleid op zich, of de reacties daarop van de plaatselijke bevolking, maar de vraag hoe dit beleid - en dan met name de sociale componenten ervan - op lokaal niveau vorm heeft gekregen en in hoeverre daarbij van sociaal-wetenschappelijke kennis gebruik is gemaakt. "... Sociologen zijn geroepen op basis van hun empirische wetenschap een brede sociale politiek te bouwen, zoals economen de scheppers zijn van de economische politiek en psychologen en psychiaters van de psychotherapie", schreef J.A.A. van Doorn in 1964. Zo leerde ik het ook nog toen ik een paar jaar later sociologie ging studeren, al werd daar toen al snel aan toegevoegd dat de sociologie natuurlijk eerst en vooral een kritische wetenschap is, die de gevestigde sociale politiek scherp onder vuur diende te nemen.

Nederland telt nog altijd veel sociologen, al is het allang geen modevak meer, en er is geen land waar zoveel sociologen hun brood verdienen in het beleid, de bureaucratie en het advieswerk. Nederlandse sociologen zien zich graag als de vertegenwoordigers van een typische interventiewetenschap en het idee is ook dat de maatschappelijke en beleidsmatige invloed van de sociologie groot is. Sociologische kennis wordt in de praktijk veel toegepast en met de resultaten van sociologisch onderzoek gebeurt ook echt iets. Is dat nu wel zo, vraagt Erik Snel zich af, klopt die pretentie wel? Dat zou dan toch te zien moeten zijn in het beleid van het 'oudste' sociologisch georiënteerde ministerie - Maatschappelijk Werk - en op de plaatsen, waar dat beleid ten uitvoer is gebracht.

De vraag stellen is haar negatief willen beantwoorden, dat is duidelijk. Snel is niet alleen kritisch ten opzichte van het zelfbeeld van sociologen, maar van de gedrags- en menswetenschappen in het algemeen. De zelfgenoegzaamheid waarmee het betere oordeel en het betere inzicht geclaimd wordt, irriteert hem. Het is een illusie te menen dat een wetenschap als de sociologie concrete oplossingen kan leveren voor praktische beleidsproblemen, het is zelfs een illusie te menen dat de sociologie bij uitstek in staat is verhelderende inzichten te verschaffen. De beleidsmaker, de politicus of de hulpverlener - de man in de praktijk - is niet de simpele ontvanger van tot dan toe niet geweten kennis, maar selecteert uit wat er aangeboden wordt, op basis van eerdere kennis, van ervaring in soortgelijke zaken, van intuïtie en van een afweging van belangen.

Echt nieuw is wat er aan kennis wordt aangeboden zelden en vrijwel nooit zal daaruit onmiddellijk blijken wat er nu gedaan moet worden. Wetenschappelijke kennis wordt vertaald, bewerkt en verwerkt, steeds meer door mensen die qua ervaring en zelfs qua wetenschappelijke achtergrond minstens de gelijken zijn van de onderzoeker. Zij zijn dan zelfs in staat tot 'herschrijven' van de conclusies van de onderzoeker op basis van een andere interpretatie van hetzelfde onderzoeksmateriaal. Uiteindelijk gaat de interesse uit naar beschrijvingen (feiten), die interpretaties toelaten en naar interpretaties, die het mogelijk maken aan de feiten een zin toe te kennen. Dat is iets anders dan het doen van causale uitspraken of het vaststellen van wetmatigheden.

De visie van Snel, die zich baseert op het werk van Bruno Latour en van de Duitse sociologen Ulrich Beck en Wolfgang Bonss, maakt ook duidelijk waarom sociologen die nauwelijks nog onderzoek in de traditionele zin van het woord doen, zoveel invloedrijker kunnen zijn dan de producenten van wat gemeenlijk als nieuwe kennis beschouwd wordt. Abram de Swaan wordt door de Nederlandse sociologen zelf als de meest invloedrijke collega beschouwd. Dat heeft te maken met de kwaliteit van zijn ideeën en zijn vermogen concepten te ontwikkelen, die anderen graag overnemen. Hij verandert daarmee het zicht op de sociale werkelijkheid en dat is op zichzelf ook al weer een sociale verandering.

Vindt Erik Snel nu een bevestiging van zijn ideeën in de lokale ontwikkelingsbeleidpraktijken? Allereerst moet vastgesteld worden, dat hij eigenlijk bijzonder weinig vindt. In de praktijken die

hij heeft onderzocht zijn zeker tot in de jaren vijftig en zestig nauwelijks voorbeelden te vinden van de invloed van wetenschappelijke kennis of onderzoek op de beleidsvorming. In de jaren daarna dringen wel steeds meer sociaal-wetenschappelijke begrippen door in het jargon en zien we ook duidelijk door de sociologie beïnvloede veranderingen in het denken over maatschappelijke problemen, maar nergens kan men zeggen dat de uitkomsten van onderzoek het beleid of de gekozen oplossingen bepaald hebben. 'De invloed van de sociologie op de praktijk blijft duidelijk achter bij de verwachtingen die sociologen en anderen dienomtrent koesteren', zo luidt de conclusie en dat komt omdat de verwachtingen gebaseerd zijn op de foute premisse, dat 'de wetenschap spreekt en de praktijk luistert'.

Wat betekent dat nu voor de adviesvragen die de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling heeft voorgelegd gekregen? Voorzover het om problemen gaat, die ook dertig of veertig jaar geleden al speelden, blijft het interessant naar de ideeën, oplossingen en resultaten van toen te kijken. Voorzover het om gevestigde belangen gaat, kan het onderzoek van Snel helpen om steeds weer te zien hoe enorm beperkend hun invloed is op het vermogen nieuwe mogelijkheden te zien. Voorzover het de opdracht betreft om het werk te doen zonder weer zelf allerlei onderzoek in opdracht te geven, is het duidelijk dat het Kabinet kiest voor een wetenschapsfilosofisch in ieder geval verdedigbaar standpunt. Een beetje riskant is het wel, want met het blote oog is de overgang van vertaling naar verlating van wetenschap nauwelijks waar te nemen.

Download: <http://nrcboeken.vorige.nrc.nl/recensie/sociologische-pretenties>